

Vývoj médií od února 1948 do konce 50. let

A. Média v únoru 1948

Ve dnech 21.–25. února 1948 v prosazování zájmů komunistů výrazně pomohla jejich vazba na Revoluční odborové hnutí. Odboráři v tiskárnách odmítali tisknout nekomunistická periodika. Zaměstnanci z elektrických podniků v Praze vyhrožovali vypnutím elektrického proudu redakcím, které by nesouhlasily s politikou KSČ. Ke čtenářům se tak nemohla bez problémů dostávat periodika, která by prezentovala jiné názory na politickou krizi. Stejná situace byla v rozhlasu, kde se komunistům vyplatilo, že v letech 1945–1947 do vedoucích funkcí dosadili prostřednictvím ministerstva informací své členy či sympatizanty. Už 18. února vyhlásila závodní organizace KSČ v rozhlasu pohotovost a 50 komunistů střežilo v pražské budově rozhlasu nepřetržitě významná vysílací pracoviště. Rozhlas pak v únoru 1948 informoval hlavně o akcích Komunistické strany Československa a Revolučního odborového hnutí. Rozhlas vysílal projevy Klementa Gottwalda ze Staroměstského (21. 2.) a Václavského náměstí (25. 2.), přenosy z celostátního sjezdu závodních rad Revolučního odborového hnutí (22. 2.), pokyny pro ustanovování akčních výborů Národní fronty a Lidových milicí. Dával prostor prezentaci pohledu KSČ na politickou krizi, aniž by posluchač dostal informace o činnosti a postojích nekomunistických politických stran.

Ukázalo se, že komunisté měli v řadě i nekomunistických periodik své sympatizanty, kteří převzali rychle vedení redakcí. V únoru 1948 znění zákona č. 101/47 Sb. O postavení redaktorů a o Svazech novinářů umožňovalo komunistům rychlé odstranění všech nepohodlných žurnalistů z novinářského stavu. Akční výbor Svazu českých novinářů v čele s redaktorem Rudého práva Vojtěchem Dolejším, vedoucím činitelem svazu po smrti Otakara Wünsche v září 1947, započal svoji činnosti 25. února 1948, okamžitě přistoupil k vylučování ze Svazu českých novinářů všech publicistů, kteří měli k politice KSČ v poválečném období kritické výhrady (hned 25. února byli vyloučeni například Ferdinand Peroutka, Pavel Tigríd). Tito novináři přišli o jakoukoliv možnost pokračovat v publicistické práci. I v jednotlivých vydavatelstvích se utvořily akční výbory, řada šéfredaktorů byla zbavena funkcí a redakce procházely velkou kádrovou obměnou. Komise akčního výboru Svazu českých novinářů vypracovala „Ideové směrnice českého novináře“, které deklarovaly povinnost novináře bojovat za mír, přibližovat čtenářům život národů zemí s vládou lidové demokracie, zvyšovat svoji odbornou i ideologickou úroveň. Novináři měli být ve smyslu Leninových tezí o funkcích tisku „učiteli a vychovateli národa, podnětnými činiteli veřejného života, organizátory tvůrčích sil národa.“

B. Změny v médiích v roce 1948

Ministerstvo informací mělo i po únoru 1948 významnou úlohu při prosazování politiky KSČ v médiích. Vláda uložila 12. března 1948 ministru informací, aby ihned přikročil k revizi všech povolení k vydávání novin a časopisů. V dubnu 1948 přijalo Národní shromáždění zákon č. 137/1948 Sb. o postátnění Československého rozhlasu. Podle zákona vrchní vedení rozhlasu příslušelo ministru informací. Veškerá práva a závazky Českého rozhlasu a Slovenského rozhlasu převzal československý stát. Jejich činnost plně přešla na státní podnik Československý rozhlas, vedený ústředním ředitelem, na Slovensku oblastním ředitelem. Již v následujícím měsíci poslanci schválili zákon č. 123/1948 Sb. o znárodnění polygrafických podniků, čímž si komunistická strana zajistila legislativně kontrolu nad tiskárnami. V květnu 1948 přijatá Ústava Československé republiky se ovšem tvářila demokraticky. Konstatovala, že „každý může v mezích zákona projevat své mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jakýmkoli jiným způsobem. Výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu.“ Následující roky pak jasně ukázaly, jak je to s tou možností projevu a co je nutné si představit pod formulací – v mezích zákona. V důsledku sloučení KSČ a Československé sociální demokracie vyšlo 30. června 1948 poslední číslo deníku Právo lidu. Předplatitelé tohoto listu začali dostávat od 1. července Rudé právo. Skončila tak existence jednoho z nejstarších českých politických deníků. Od března do prosince 1948 bylo zastaveno vydávání cca 570 titulů celonárodních i regionálních listů především nekomunistických politických stran. Zákaz dalšího vydávání se silně dotkl kulturních periodik – např. katolického Akordu, Kritického měsíčníku Václava Černého, Listů Jindřicha Chalupického, časopisů Vyšehrad, Kytice, Listu Sdružení moravských spisovatelů.

C. Úloha novinářské organizace

Dne 24. října 1948 se konal v Praze celostátní sjezd novinářů, kterého se účastnilo za přítomnosti předsedy vlády Antonína Zápotockého celkem 979 delegátů. S hlavním referátem vystoupil ministr informací Václav Kopecký, který vymezil úlohu československého tisku při budování socialistické společnosti. Charakter Svazu čs. novinářů se proklamativně změnil ze stavovského a zájmového na ideový, resp. „ideově výchovný“. Na sjezdu se projevilo zřetelné úsilí o naplnění role médií jako nástroje propagandy, konstituování žurnalistiky vycházející ze socialistických zásad a potlačení jakéhokoliv jiného projevu. Předsedou svazu se stal šéfredaktor Zemědělských novin Antonín Nedvěd. Sjezd potvrdil rozhodnutí akčních výborů o vylučování členů. Celkem bylo v průběhu „poúnorové očisty“ vyloučeno cca 130 novinářů, další byli disciplinárně potrestáni.

Národní shromáždění přijalo 20. prosince 1950 zákon č. 184/1950 Sb. O vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů. Zákon definoval poslání tisku, který měl „napomáhat budovatelskému úsilí československého lidu a spolupracovat na jeho výchově k socialismu“. Podle tohoto zákona nemohlo být vydávání periodických tiskovin předmětem soukromého podnikání. Zákon vymezoval, kdo řídí vydávání tiskovin a kdo a za jakých podmínek je kompetentní tiskoviny vydávat. Vydavateli tisku byly podle zákona politické strany, státní orgány a ústavy, kulturní, hospodářské, zájmové, sociální a tělovýchovné organizace, dále národní a komunální podniky a lidová družstva. Vydávání novin a časopisů mohlo být povoleno jen takovým organizacím a institucím, které dle zákona svým charakterem poskytovaly dostatečnou záruku, že tisk bude kladným činitelem při výchově lidu. Zákon definoval rovněž poslání Svazu československých novinářů a ukládal povinné členství v této organizaci všem novinářům z povolání. Podle zákona si veškeré rozhodovací pravomoci o postavení každého novináře uvnitř všech redakcí ponechával Svaz čs. novinářů. Právo rozhodovat o tom, kdo smí nebo nesmí vykonávat novinářské povolání, jej stavělo do pozice velmi významného kontrolního orgánu v oblasti médií.

Postavení novinářské organizace bylo v poúnorové době velmi těsně provázané s komunistickou stranou. Svaz se ve své činnosti řídil závěry sjezdů KSČ. Nomenklaturní pracovníci svazu rozpracovávali výsledky těchto sjezdů do svazových směrnic. Svaz čs. novinářů projednával úkoly, které stanovilo vedení KSČ, a vydával direktivy k jejich naplnění. Významně se rovněž zapojoval do přípravných propagandistických kampaní.

D. Cenzura médií

Po státním převratu v únoru 1948 komunisté vycházeli z Leninovy představy o tisku jako o "kolektivním organizátorovi a propagátorovi". Média měla vyvolávat masový souhlas obyvatel státu s politikou KSČ. Úlohou cenzury v tomto systému bylo izolovat občana Československa od "nevhodných" domácích a zahraničních informací, řízeně mu znemožňovat (deformovat) kontakt se světovými názorovými proudy a orientovat (či dokonce konstruovat) tak žádoucím směrem jeho názory. S cílem upevňovat (udržovat) mocenský monopol KSČ, založený (po prvních letech aktivní podpory) i na poslušné rezignaci neinformovaných občanů, existovala cenzura jako nezbytná součást řízení médií nepřetržitě po celou dobu trvání komunistické moci (s významnou výjimkou části roku 1968). Charakteristickým rysem tohoto modelu byla snaha maximalizovat kontrolu mediální komunikace a podřídit ji potřebám státní moci a stranického aparátu. Média už neodpovídala za svoji činnost veřejnosti, nýbrž výhradně rozhodující politické síle a sloužila k prosazování jejích zájmů. Základním zájmem a z něj odvozeným posláním médií bylo vyvolávat masový souhlas veřejnosti s politikou Komunistické strany Československa.

Z počátku určovala všeobecně mediím agendu Kulturní rada ustavená komunisty v září 1948. Každodenní kontrolu nad médii a jejich řízení provádělo kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ v čele s Gustavem Barešem s obdobnými stranickými odděleními v krajích a okresech. Postupně řízení a kontrolu tisku převzal tiskový a vydavatelský odbor ÚV KSČ (tzv. Lektorská rada) a tiskoví referenti v krajském komunistickém aparátu. Odbor dával redakcím závazné politické směrnice, hodnotil jejich činnost a měnil jejich vedení. Šéfredaktoři byli tiskovému odboru stranicky odpovědní. V prvních letech komunistického režimu se tedy novináři museli řídit vyjma právních norem, konkrétních rozhodnutí vedení KSČ a stranických dokumentů i materiály svazu novinářů, které detailně teoreticky vymezovaly "socialistickou žurnalistiku".

Cenzurní úřad vznikl až pět let po převratu – pod názvem Hlavní správa tiskového dohledu. Vláda jej zřídila (usnesením č. 17 z 22. dubna 1953) jako samostatný neveřejný orgán státní správy. O půl roku později byl přiřčen k ministerstvu vnitra. Ministr vnitra Rudolf Barák stanovil nový statut úřadu (tajným rozkazem č. 109 dne 16. června 1955). Hlavní správa tiskového dohledu sídlila v Praze, slovenská pobočka v Bratislavě, zmocněnci pak na všech krajských správách ministerstva vnitra. Vedoucím – náčelníkem – pražské úřadovny byl František Kohout, od roku 1962 pak Eduard Kovářík. Správa měla dva úkoly: ochranu státního tajemství a tzv. ochranu jiných zájmů společnosti. V její činnosti dominovala aktivita druhá, vnitropolitická. Plánovaný stav předpokládal 271 stálých pracovníků, ale fakticky jich úřad zaměstnával jen zhruba polovinu. Do roku 1955 HSTD dotvořila zásady cenzury médií, ale také výstav, divadelního repertoáru, plakátů, pohlednic, nálepek i úmrtních oznámení. Správa uplatňovala předběžnou cenzuru – k tisku (provozování) byly uvolněny texty (pořady) opatřené cenzurním číslem. Každý cenzor (plnomocník) měl svoje číslo, které bylo vyznačeno i v tirážích novin, knih, filmů atd. U tisku kontroloval obtahy (po signování hlavním redaktorem nebo jeho zástupcem) a podepisoval je k tisku, a pak znovu schvaloval signální výtisky k rozšiřování (u časopisů s delší výrobní lhůtou byla prováděna navíc konečná kontrola před zahájením expedice). U Československé tiskové kanceláře kontroloval cenzor rukopisy před rozmnožením, u rozhlasu a televize schvaloval materiály před vysíláním (po podpisu odpovědného redaktora), v televizi kontroloval text i obraz (v případě potřeby i při generální zkoušce). Cenzorem nepovolené materiály nesměly být publikovány. Porušení této zásady bylo trestné.

Zřízením specializovaného úřadu KSČ částečně oddělila stranickou a státní moc. Zatímco do roku 1953 realizovaly dohled nad médii zejména instituce komunistické strany (za spolupůsobení projevů autocenzury a podpory vládních nařízení o ochraně státního tajemství), zřízením specializovaného úřadu byl dohled delegován do působnosti státní správy. Nový cenzurní úřad byl součástí ministerstva vnitra a jemu také podléhal. Se vznikem oficiální cenzury nezankla cenzorská role tiskového odboru ÚV KSČ, pouze se pozměnila. Odbor nadále zajišťoval stranické řízení cenzurního úřadu.

E. Struktura periodického tisku

Podle sovětského vzoru byl po únoru 1948 kladen důraz na rozvoj závodních časopisů a okresních vesnických novin. U závodních novin platilo, že periodika původně vydávaná závodními skupinami Revolučního odborového hnutí se na základě usnesení organizačního sekretariátu ÚV KSČ z roku 1952 stala společným tiskovým orgánem závodní organizace KSČ, odborů, Československého svazu mládeže a vedení závodu. Za obsah a řízení časopisů odpovídaly závodní organizace KSČ. Koncepce vycházela z představy, že celý obsah závodních časopisů budou zajišťovat autorsky sami pracující jednotlivých závodů. Závodní časopisy zaznamenaly velký vzestup v počtu vydávaných periodik. V roce 1949 bylo v českých zemích registrováno 103 časopisů, v roce 1951 841 titulů a vrcholu v počtu periodik bylo dosaženo v roce 1954, kdy vycházelo 1295 závodních časopisů.

Okresní vesnické noviny začaly vycházet v létě 1950. Plnily úkol propagovat a organizovat socialistickou zemědělskou výrobu. Jejich vydavateli byly okresní národní výbory. Vycházely zpravidla jednou týdně a byly distribuovány do všech obcí okresu, členům JZD a pracovníkům státních traktorových stanic. V roce 1952 existovalo v českých zemích 156 vesnických novin, v roce 1953 stoupl tento počet na číslo 180.

V roce 1955 ovšem KSČ přistoupila k reorganizaci závodního tisku. Ukázalo se, že zvláště menší závody mají velké problémy s vydáváním periodik. Chyběli jim dělníci, kteří by byli ochotni psát do časopisů články. Závodní časopisy měly problém s dodržováním periodicity. Vydávání jednotlivých čísel se opožďovalo. Informace v časopisech nebyly aktuální. Z hlediska KSČ neplnila periodika mobilizující úlohu. Proto byla v roce 1955 téměř polovina závodních časopisů v menších závodech a úřadech zrušena a nahrazena nástěnnými novinami. Na konci roku 1955 tak v českých zemích existovalo již jen 672 závodních časopisů.

Na základě usnesení politického byra ÚV KSČ z 6. a 20. prosince 1954 proběhly i další změny v oblasti tisku. Došlo ke zrušení, případně sloučení 98 časopisů a snížení nákladu a periodicity značného počtu zvláště menších časopisů. Bylo povoleno vydávání 24 nových časopisů. Celkově v polovině 50. let vycházelo v českých zemích 1356 titulů novin a časopisů – vedle závodních časopisů a okresních vesnických novin to bylo 8 deníků, 1 večerník, 13 krajských týdeníků a obdeníků a 532 ostatních odborných a jiných časopisů.

Politické strany, organizace a instituce oprávněné k vydávání tisku měly své vydavatelské podniky. Většinou tyto podniky vedle tisku vydávaly i knižní produkci. Podřízení tištěných médií společenskému systému zajišťoval i způsob financování médií. V plánovaném hospodaření bylo snadné převést média do rozpočtové sféry, a tak dosáhnout toho, že ekonomická soběstačnost přestala být kritériem funkčnosti jejich chování. Média si na sebe nemusela vydělat, náklady na jejich vydávání či provoz převzal ať již přímo či nepřímo státní rozpočet. Rizika možných ztrát zčásti vyrovnávaly různé formy vynucovaného odběru tiskovin na institucionální i individuální úrovni. Účinným nástrojem kontroly a regulace tisku byl po celou dobu komunistického režimu systém přidělování tiskárenských kapacit a přidělů papíru.

V roce 1953 byla zřízena Poštovní novinová služba, která od vydavatelských podniků postupně přebírala distribuci novin a časopisů. Deníky měly středoevropský formát, pouze Rudé právo a Zemědělské noviny vycházely ve formátu světovém. Cena novin byla jednotná bez ohledu na počet stran. Ve všední den noviny stály 30 haléřů, v neděli 50 haléřů. Plošná inzerce z deníků vymizela. Deníky přinášely v rozsahu jen nejvýše jedné čtvrtiny strany drobná oznámení. Za poplatek noviny zveřejňovaly programy kin, většina kulturních oznámení byla bezplatná.

Značný počet periodik vydávala přímo Komunistická strana Československa – deníky Rudé právo (ústřední tiskový orgán strany) a Nová svoboda (periodikum krajského výboru strany v Ostravě), ve 13 krajích krajské týdeníky nebo obdeníky. Pro občany polské národnosti v Ostravském kraji existoval obdeník Glos ludu. KSČ měla teoretický měsíčník Nová mysl, týdeník Život strany a řadu organizačních a instruktážních časopisů. Vydávala také obrázkový týdeník Květy.

Československá strana socialistická měla svůj deník Svobodné slovo a Čs. strana lidová deník Lidová demokracie.

Velké množství periodik vydávalo Revoluční odborové hnutí – deník Práce, čtrnáctideník Odborář, měsíčník Práce a mzda, týdeník Technické noviny, satirický časopis Dikobraz a společně s příslušnými odbornými ministerstvy řadu sektorových listů – např. Čs. horník, Energetik, Potravinář, Stavebník, Učitelství noviny.

Československá armáda vydávala v nakladatelství Naše vojsko deník Obrana lidu, čtrnáctideník Čs. armáda a Čs.voják.

Svaz čs. mládeže měl svůj ústřední deník Mladá fronta, týdeník Pionýrské noviny a celou řadu periodik pro děti a mládež, např. Mateřídouška, Ohníček, Pionýr.

Ministerstvo zemědělství vydávalo deník Zemědělské noviny, týdeník Beseda venkovské rodiny a měsíčník Rolnické listy. Současně připravovalo odborná periodika pro všechny obory zemědělské výroby.

Časopisy pro školní mládež vydávalo ministerstvo školství ve Státním pedagogickém nakladatelství. Odborné technické časopisy připravovalo Státní nakladatelství technické literatury, vědecké časopisy zajišťovala Čs. akademie věd. Svaz čs.-sovětského přátelství v nakladatelství Svět sovětů vydával týdeník Svět sovětů a řadu dalších periodik o československo-sovětských vztazích.

V lednu 1953 začala existence periodika Československý sport, které v prvních letech jeho existence vydával Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport jako obdeník, později se tento titul stal deníkem. Stejněho vydavatele měl i časopis Stadion a řada měsíčníků pro různé druhy sportu.

V 50. letech vycházela řada kulturních periodik. Důležitou úlohu pro českou kulturu hrál na přelomu 40. a 50. let časopis Tvorba (týdeník ÚV KSČ). Pod vedením Gustava Bareše toto periodikum bylo dogmatickým zastáncem socialistického realismu. Redakci tvořili především mladí komunističtí literáti (Jan Štern, Ivan Skála, Jiří Hájek), kteří kritizovali i díla levicových autorů z meziválečného období. Bareš v té době byl v čele Kulturně-propagačního oddělení ÚV KSČ, takže kritiky ve Tvorbě byly umělci vnímány jako stanovisko KSČ. Pro některé literáty měly špatné kritiky v Tvorbě existenční důsledky. Tvorba byla zastavena na počátku roku 1952, když Gustav Bareš jako blízký spolupracovník Rudolfa Slánského ztratil své pozice v aparátu ÚV KSČ.

Časopis Var bylo kulturní periodikum, v němž své názory publikovala skupina Zdeňka Nejedlého, která výrazně preferovala z hlediska dějin husitství, národního obrození, díla Aloise Jiráska a Bedřicha Smetany. Současně se ale Var zastal vůči Tvorbě některých představitelů meziválečné avantgardy. Var vycházel do roku 1953.

Svaz čs. spisovatelů vydával od roku 1952 Literární noviny, které nahradily Lidové noviny. Jan Drda se stal v roce 1948 šéfredaktorem Svobodných novin a deník se vrátil k názvu Lidové noviny. Obsahově však na svou prvorepublikovou tradici nenavazoval. I Lidové noviny podporovaly komunistickou moc. Drda však vedl noviny velmi špatně hospodářsky, a proto bylo jeho vydávání ukončeno a nahrazeno Literárními novinami. Toto kulturní periodikum vyvolalo v roce 1954 diskusi o poezii, která naznačovala ústup od dogmatického pohledu na úlohu poezie.

Svaz čs. spisovatelů vydával od roku 1954 periodikum Host do domu. Tento brněnský časopis na sebe upozornil kulturní veřejnost již v prvním roce své existence, když v něm Jan Trefulka publikoval kritiku veršů Pavla Kohouta.

Dalším svazovým periodikem byl od roku 1955 časopis Květen, který představoval nový pohled na socialistickou literaturu. Snažil se o překonání rozporu společenské a soukromé stránky člověka v socialismu. V poezii prosazoval tzv. poezii všedního dne. Mezi autory Května patřili např. Miroslav Červenka, Josef Vohryzek, Jiří Brabec, Jiří Šotola. Na konci 50. let bylo ale periodikum na základě kritiky ze strany vedení svazu zastaveno a nahrazeno časopisem Plamen.

Od poloviny 50. let můžeme v českém tisku zaznamenat ústup dosavadní koncepce ve prospěch čtenářských preferencí. Příkladem může být rozhodnutí o vydávání prvního poválečného českého večerníku Večerní

Praha. Toto periodikum se v dubnu 1955 vrátilo k formě prodeje pomocí kamelotů. Večerní Praha byl deník pro Prahu a střední Čechy vydávaný Krajskou odborovou radou. Obsahově list věnoval značný prostor místním událostem, které byly pro čtenáře zajímavé.

V roce 1956 se brněnský krajský týdeník Rovnost stal deníkem. Vznikala nová periodika pro různorodé skupiny čtenářů: ABC mladých techniků a přírodovědců, Hospodářský týdeník, dvoměsíčník Mezinárodní politika, kulturně politické týdeníky obnovená Tvorba a Kultura či od roku 1958 časopis Mladý svět. Koncem padesátých let vycházelo v celé republice 1494 novin a časopisů, z toho v českých zemích 10 deníků, 1 večerník, 12 krajských novin, většinou obdeníků, 370 závodních novin, 179 okresních vesnických novin a 533 odborných a jiných časopisů.

Došlo také k výrazné změně ohledně postavení Svazu čs. novinářů. Druhý sjezd svazu v roce 1957 opustil princip povinného členství pro novináře. Tuto profesi mohli nyní opět vykonávat i lidé, kteří nebyli členy svazu. Sjezd proklamoval změnu charakteru svazu na ideově tvůrčí organizaci, založenou na dobrovolném členství. V roce 1957 měl svaz 2540 členů. Ústup od povinného členství vedl k přílivu nových novinářů do redakcí. Jednalo se o pragmatický postup, protože média potřebovala zvýšit počet novinářů, jelikož v této době docházelo k rozšíření počtu tištěných médií a rozšíření vysílání Československé televize. Období konce 50. let bylo spojeno s jistým, byť velmi opatrným uvolněním poměrů v organizovaném působení novinářů. Další sjezd Svazu čs. novinářů se konal již v roce 1959. Součástí diskuse byly otázky fungování literární a umělecké kritiky, potřeba zábavních prvků v žurnalistice, požadavek na zvýšení kvality novinářské práce. Svým způsobem pozitivním impulsem pro změnu mediálního klimatu bylo i zahájení vysokoškolského vzdělávání v žurnalistice na FF UK, které vedlo pak v roce 1960 již k založení první samostatné fakulty Institutu osvěty a novinářství. Svaz čs. novinářů vydával měsíčník Československý novinář a Novinářský studijní ústav čtvrtletník Novinářský sborník.

F. Exilová periodika

V 50. letech se rozvíjela exilová periodika. Již v roce 1949 vzniklo periodikum Skutečnost (existence do roku 1953), které postupně v Ženevě, Paříži, Londýně a Mnichově vydávali redaktori Zdeněk Suda, Peter Demetz a Ladislav Matějka. Do Skutečnosti přispívali Karel Brušák a Pavel Tigrid. Bývalá politička Čs. strany lidové Helena Koželuhová vydávala v Paříži v letech 1949–1950 periodikum Návrat a Antonín Vlach v letech 1953–1969 v Hamburku periodikum Sklizeň. Pavel Tigrid založil v roce 1956 v New Yorku společensko-politický čtvrtletník Svědectví, které v roce 1960 přenesl do Paříže. Katolicky orientovaná kulturně-politická revue Studie vycházela v Římě od roku 1958. Společnost pro vědy a umění připravovala od roku 1964 v New Yorku a Torontu revui Proměny.

Exilová periodika vydávali představitelé politických stran v exilu. Od roku 1955 exiloví členové Československé strany národně socialistické v čele s Jožkou Pejskarem připravovali v Mnichově periodikum České slovo. Ve stejném městě vycházel v období 1955–1959 měsíčník Demokracie v exilu, který byl redigován zástupci exilové Čs. strany lidové. Po několikaleté pauze bylo periodikum obnoveno v roce 1963 jako nepravidelný měsíčník. Živnostensko-obchodnická strana v exilu vydávala v letech 1949–1957 v Paříži, posléze ve Washingtonu měsíčník Národní střed. Politickou orientaci národně demokratickou měl v období 1948–1953 londýnský Národ. Křesťansko-demokratické hnutí vydávalo v letech 1950–1957 v Bruselu list Rozpravy a v období 1954–1958 v New Yorku periodikum Křesťanská demokracie. Sdružení českých demokratických federalistů mělo v letech 1950–1960 v Mnichově list Bohemia. Nezávislý týdeník nazvaný původně Čechoslovák v zahraničí, od roku 1959 jen Čechoslovák připravoval v Londýně J. Josten. Čs. zahraniční ústav v exilu byl v letech 1949–1969 vydavatelem měsíčníku Tribuna.

G. Rozhlas v období 1948–1959

Akční výbor, ustanovený v Československém rozhlasu 27. února 1948, provedl rozsáhlou kádrovou čistku mezi rozhlasovými pracovníky. Nahradit tyto většinou zkušené zaměstnance měla revoluční mladá generace, mnohdy bez znalosti rozhlasové problematiky. Prověrky probíhaly až do roku 1951.

Rozhlas v roce 1948 ke svému 25. výročí vysílání připravil velkou Mezinárodní výstavu rozhlasu (MEVRO). Západní rozhlasové společnosti odřekly po únorovém převratu svoji účast. Těžištěm celé akce bylo živé vysílání za aktivní účasti publika. Vysílání z výstavy bylo prostorem získávání zkušeností pro mladé rozhlasové pracovníky (např. Karel Kyncl, Pavel Kohout).

V červnu 1948 se dosavadní ředitel Čs. rozhlasu Bohuslav Laštovička stal velvyslancem v SSSR, ve funkci jej vystřídal Kazimír Stahl (od roku 1945 vedoucí technického provozu pražského rozhlasu a také předseda Revoluční závodní rady a v únoru 1948 předseda Akčního výboru Čs. rozhlasu). V lednu 1949 uspořádal Čs. rozhlas celostátní konferenci a vytyčil na ni své úkoly. Ministr informací Václav Kopecký ve svém projevu zdůraznil, že rozhlas musí být přímým orgánem lidu a hlasatelem státní politiky, být stále k dispozici prezidentovi, předsedovi vlády, ústředním úřadům a orgánům vlády a lidové správy.

Ředitel Čs. rozhlasu Kazimír Stahl podepsal v říjnu 1949 smlouvu se sovětským rozhlasem a následně výrazně stoupl podíl sovětské tematiky ve vysílání. Rozhlasová publicistika byla více využívána jako propagandistický nástroj. Do médií pronikaly fráze. Rozhlas vysílal projevy oficiálních představitelů strany a vlády. V roce 1952 vyřadil ze svého programu mše. V letech 1950–52 rozhlas významně přispěl k šíření a stupňování strachu mezi obyvateli reportážemi z politických procesů (např. s Miladou Horákovou či Rudolfem Slánským). Od 15. září 1953 vysílaly všechny stanice Čs. rozhlasu každý den půlhodinový propagandistický pořad „Hovoří Moskva“.

K 1. únoru 1952 vznikl národní okruh Bratislava a 10. března 1952 národní okruh Praha, které doplňovaly celostátní okruh Československo. V dubnu 1952 vláda na základě konzultací se sovětskými experty ustanovila Československý rozhlasový výbor, který byl organizován dle sovětského vzoru. Výbor řídil rozhlasovou a televizní práci v Československu. V jeho čele byl ministr informací a osvěty Václav Kopecký. Tato funkce však byla spíše formální, funkci výkonného náměstka zastával Jozef Vrabec (dosavadní ředitel bratislavského rozhlasového studia). Vláda obnovila ministerstvo spojů, které zajišťovalo výstavbu a provoz technických rozhlasových zařízení. Československý rozhlas byl reorganizován. Vznikly čtyři hlavní redakce: politická, literárně-dramatická, redakce hudebního vysílání, redakce vysílání pro děti a mládež. V červnu 1952 vláda přijala usnesení, kterým byl vedením Čs. rozhlasu pověřen Československý rozhlasový výbor. Období počátku 50. let bylo obecně dobou mnohých reorganizací, a proto již 11. září 1953 vláda Československý rozhlasový výbor zrušila a Jozefa Vrabce jmenovala ústředním ředitelem Čs. rozhlasu. Ve funkci byl jen do dubna 1954, kdy jej vystřídal František Nečásek.

Stát se pro posílení vlastní propagandy rozhodl podle sovětského vzoru také vybudovat „rozhlas po drátě“, tedy síť rozhlasového vysílání přenášeného po pevných vodičích (mimo jiné také proto, že síť drátového rozhlasu měla snáze odolávat případnému nepřátelskému útoku). První pokusné přenosy byly uskutečněny v roce 1951. Od dubna do června 1953 probíhala v Unhošti u Prahy výstavba kompletního pokusného radiouzlu pro rozhlas po drátě. Jeho základní síť byla dobudována v roce 1954. Jednokanálový rozhlas přenášel program Praha III, který byl zkomponován z ostatních programů. Postupem doby se „dráták“ (označení, které pro tento komunikační prostředek přijala obecná čeština) stal nákladným a nevýhodným komunikačním prostředkem, přesto zůstal součástí mediální výbavy kancelářů, dílen, obchodů i domácností až do počátku 90. let.

Ve druhé polovině 50. let, s narůstající profesionalitou pracovníků, se začaly objevovat nové typy rozhlasové produkce. Oblibu si získala četba na pokračování, pětiletý projekt „Nedělní divadelní večery“, v němž bylo uvedeno 150 dramát a oper, i pořady s operními ukázkami na přání posluchačů, které uváděla Anna Hostomská. V rozhlasovém vysílání zněla lidová píseň a dechovka. V roce 1957 se rozhlas vrátil k původní rozhlasové hře. V tomto roce měl rozhlas 2 949 038 koncesionářů, reproduktorů rozhlasu po drátě bylo 198 364.

Vláda vydala nařízení č. 62/1957 o nové organizaci rozhlasu a televize. Zřídila Československý výbor pro rozhlas a televizi jako ústřední orgán státní správy v oboru rozhlasu a televize a Slovenský výbor pro rozhlas a televizi jako orgán státní správy pro Slovensko. Změnilo se uspořádání médií. Československá televize se stala samostatnou institucí (do té doby byla součástí Čs. rozhlasu). Rozhlas i televize byly právníckými osobami podřízenými výboru, který byl složen z programových pracovníků obou institucí. Úlohou výboru byl dohled nad ideově-politickými, uměleckými, hospodářskými a technickými aspekty fungování obou institucí. Rozhlas a te-

levize byly vyčleněny z působnosti ministerstva školství a kultury. Podléhaly přímo předsednictvu vlády. Předsedou výboru byl jmenován František Nečásek, kterého v jeho dosavadní funkci ředitele Čs. rozhlasu 1. ledna 1958 vystřídal Jaromír Hřebík (vedoucí politického vysílání Čs. rozhlasu). Hřebík nebyl ve funkci dlouho. Již 1. února 1959 se stal novým ředitelem Čs. rozhlasu Karel Hoffmann (pracovník odboru tisku, rozhlasu a televize ÚV KSČ).

Na samém konci 50. let došlo k další organizační změně. Vláda vydala v roce 1959 vládní nařízení, kterým zrušila Československý výbor pro rozhlas a televizi a Slovenský výbor pro rozhlas a televizi. Čs. rozhlas a Čs. televize se staly samostatnými ústředními organizacemi, jejichž úkoly a organizaci stanovovaly statuty schvalované vládou.

Jako alternativa k propagandistickému působení československých oficiálních médií existovala vysílání zahraničních rozhlasových stanic. V roce 1949 byl v USA zřízen Výbor pro Svobodnou Evropu jako soukromá organizace podporovaná americkým ministerstvem zahraničí. V roce 1950 vzniklo v New Yorku československé oddělení, které bylo složeno z politických utečenců. Dne 4. července 1950 bylo zahájeno pokusné vysílání Rádia Svobodná Evropa (Radio Free Europe) prostřednictvím vysílačů v německém Lampertheimu. Pravidelné celodenní vysílání v českém a slovenském jazyce zahájilo Rádio Svobodná Evropa 1. května 1951. Redakce se v roce 1952 přestěhovala do Mnichova. Prvním ředitelem čs. oddělení Rádia Svobodná Evropa se stal Ferdinand Peroutka. Vysílání bylo financováno z prostředků CIA a soukromých zdrojů. Rozhlasová stanice poskytovala posluchačům v Československu informace z domova i ze zahraničí, která oficiální média v Československu zatajovala či zkreslovala. Do vysílání připravovali příspěvky novináři (např. Ferdinand Peroutka, Pavel Tigrid, Miloš Vaněk), spisovatelé (např. Egon Hostovský, Jan Čep), politici (Petr Zenkl, Štefan Osuský). V české a slovenské řeči vysílaly také Hlas Ameriky, BBC a další stanice. Všechna tato vysílání pokračovala i v následujících desetiletích.

V lednu 1952 vzniklo v Československém rozhlase zvláštní oddělení pověřené rušením vysílání západních rozhlasových stanic v češtině a ve slovenštině. Proti vysílání na dlouhých vlnách byl vybudován silný vysílač u Uherského Hradiště a rušící systémy "radioobrany" v Plzni, Poděbradech, Litomyšli, Brně, Bratislavě, Rimavské Sobotě a Košicích. Rušení ale nedosáhlo nikdy takové technické kvality, aby zcela znemožnilo lidem v Československu poslech zahraničních stanic.

H. Počátky televizního vysílání

Čeští vědci se k výzkumu televizního vysílání vrátili na podzim roku 1945, kdy byla ustanovena pracovní skupina 25 odborníků. Nejprve působila v bývalých laboratořích výzkumného ústavu německé firmy Fernseh v Dolní Smržovce. Později se přesunula do Tanvaldu. Další výzkum probíhal pod záštitou Vojenského technického ústavu. V rámci pražské Mezinárodní výstavy rozhlasu v květnu a červnu 1948 bylo veřejnosti představeno televizní zařízení. Studio bylo umístěno na Novém výstavišti Pražských vzorkových veletrhů. Kamera snímala provoz na křižovatce ulic Dukelských hrdinů a Veletržní, kam vedla okna promítacího sálu. Návštěvníci se tak okamžitě mohli přesvědčit, že na obrazovce vidí to, co se v téže chvíli děje na ulici.

Na začátku července 1948 prověřili technici Vojenského technického ústavu televizní zařízení při pokusných přenosech z XI. všesokolského sletu v Praze. Tři kamery byly umístěny na Strahovském stadionu na střeše hlavní tribuny, v hledišti a na cvičební ploše. Zařízení obrazové režie se nalézalo v hlavní tribuně, která byla koaxiálním kabelem a modulační linkou spojena s vysílačem na Petříně. U dvaceti pěti přijímačů umístěných v budovách Československého rozhlasu a Rudého práva, ve Všeobecné nemocnici a na Filmové výstavě se během pěti dní vystříдалo několik desítek tisíc lidí.

Poté se tempo televizního výzkumu na několik let výrazně zpomalilo, protože řada odborníků byla převedena na vojenské úkoly. Nová fáze rozvoje televize začala v roce 1952, kdy vláda pověřila ministerstvo spojů a Hlavní správu radiokomunikací, aby urychleně technicky zajistily a vybavily televizní studio v Praze. Československý rozhlas dostal za úkol přípravu programové náplně vysílání. Televizní studio mělo být původně umís-

těno v Národním domě na Vinohradech, ten ale připadl Státnímu souboru písní a tanců. Televizní studio nakonec dostalo k dispozici dům Měšťanské besedy ve Vladislavově ulici 20 v Praze 1. Ředitelem televizního studia byl k 1. únoru 1953 jmenován Karel Kohout ze Studia uměleckých filmů Barrandov. Televizní studio bylo vybaveno dvěma prototypovými kamerami a filmovým snímačem. Vysílač byl umístěn na petřínské rozhledně.

Veřejné televizní vysílání bylo zahájeno za účasti stranických a vládních činitelů 1. května 1953. Program prvního dne byl vysílán ze záznamu na filmovém pásu. Diváky z obrazovky přivítal populární herec Jaroslav Marvan. Náměstek předsedy Československého rozhlasového výboru Jozef Vrabec oficiálně zahájil televizní vysílání. Poté mohli diváci vidět „Filmové aktuality“ (např. záběry z návštěvy prezidenta Zápotockého u vojáků, reportáž z cyklistického závodu Praha – Berlín – Varšava). Živě bylo 1. května 1953 z Měšťanské besedy vysíláno pouze improvizované vystoupení herce Františka Filipovského v roli Harpagona z Moliérova Lakomce. V prvních měsících se týdně odvysílalo v součtu průměrně pouze cca 3,8 hodin. V listopadu roku 1953 televizní studio vysílalo již 4 dny v týdnu (do té doby to byly tři dny, v létě pouze dva). K 25. únoru 1954 bylo televizní vysílání prohlášeno za pravidelné a od 1. ledna 1955 začal být vybírán koncesionářský poplatek (15 korun měsíčně). V tehdejší Československu se tak uplatnil model organizačního a institucionálního zakotvení televizního vysílání běžný v poválečné Evropě: státní monopol finančně podporovaný výběrem poplatků od domácností nařízených jako koncese na užívání funkčního přijímače.

Rozvoj televize v Československu jako nového média nebyl limitován pouze technickými možnostmi vysílání. Zásadní roli omezujícího faktoru sehrála i kupní síla obyvatel, na níž bylo závislé pronikání televizních přijímačů do domácností. Při měnové reformě v červnu 1953 přišli občané o své úspory, a proto si málokdo mohl dovolit koupit značně drahého čs. televizního přijímače Tesla 4001 (cena 4000 korun). Lidé se na televizi chodili raději dívat do veřejných místností – do kulturních domů, závodních klubů a knihoven. Cena televizoru byla proto snížena na 2 500 korun a prodej se začal postupně zvyšovat.

Televizní studio nemělo záznamové zařízení, takže všechny své původní pořady muselo vysílat živě. Přesto se dařilo ze studia odvysílat i představení divadelních her, které byly inscenovány přímo v Měšťanské besedě. Televize byla velkou pracovní příležitostí pro mladé lidi, kteří se zde rychle mohli dostat k tvůrčí práci. Hned v prvních letech v televizním studiu začali pracovat např. Zdeněk Podskalský, František Filip, Jaroslav Dietl, Eva Sadková či Antonín Moskalyk.

Již v listopadu 1953 začalo televizní vysílání pro děti, které připravovali Vladimír Kovářík, Jindřich Fairaizl, Ondřej Sekora a tehdejší studentka herectví Štěpánka Haničincová. Televize v prvních letech vysílala inscenace, hudební pásma, filmy, zábavní pořady, v nichž účinkovali např. Jan Werich, Miloš Kopecký, Lubomír Lipský, Miroslav Horníček, Stella Zázvorková. Velkou popularitu získal v polovině 50. let kvízově estrádní pořad „Hádej, hádej hadači“, který moderoval Jan Pixa.

Brzy se ale ukázalo, že Měšťanská beseda je pro vysílání zcela nevyhovující (malé prostory, křivé podlahy, nemožnost zajistit úplnou zvukovou izolaci televizního studia, špatné elektrické rozvody). Navíc v domě bydlelo v běžných bytech 27 nájemníků, které provoz studia rušil. Dekorace musely být kvůli nedostatku prostoru sestavovány na průchozím dvoře. Při zapnutí světel a lamp vznikalo ve studiu velké horko. Technické potíže způsobovaly, že se při vysílání muselo často značně improvizovat.

Významným impulsem pro vzestup zájmu o televizi byl 11. únor 1955, kdy televize premiérově opustila prostory televizního studia. Na Zimní stadion v Praze na Štvanici odjel první přenosový vůz TVRZ 1, což byl upravený autobus vybavený jednoduchým kontrolním i režijním zařízením. Televize odvysílala přenos hokejového utkání Praha – Leksand IF (Švédsko). Zápas s výsledkem 7:2 pro Prahu komentovali Vít Holubec a Josef Valchář. Ve stejném roce byly odvysílány i první přímé přenosy z fotbalu a cyklistiky. Na obrazovky se dostala i cvičení 1. celostátní spartakiády. Sportovní přenosy se staly trvalou součástí televizního programu. V lednu 1956 uskutečnila Čs. televize první přímý přenos ze zahraničí. Podařilo se jí zajistit a odvysílat přenosy ze zimních olympijských her v italské Cortině d'Ampezzo.

Diváci také měli možnost sledovat první přímé přenosy divadelních představení. Lidé si uvědomili, že televize jim může umožnit zcela nové zážitky, a proto byli ochotni začít si kupovat televizní přijímač. V roce 1954 bylo v Československu 3.833 televizních koncesionářů a na konci roku 1955 již 32.119.

V roce 1955 televize také rozšiřuje své vysílací území. Do té doby mohli vysílání sledovat jen lidé, kteří bydleli v dosahu pražského televizního vysílače Petřín. Tato situace se změnila 31. prosince 1955, kdy vysílání zahájilo televizní studio Ostrava. V listopadu 1956 se přidalo i bratislavské studio. Problém představovalo technické propojení televizních studií, takže v prvním období vysílalo každé studio samostatně, aniž by mohlo přebírat program od jiných studií. Tento problém byl definitivně odstraněn až v roce 1958, kdy propojení televizních studií a sestavování společného programu umožnil systém vysílačů. K 1. prosinci 1957 byla ustanovena samostatná organizace Československá televize a skončila existence televize v rámci Čs. rozhlasu. Televize začala od konce roku 1958 vysílat 7 dní v týdnu. Karla Kohouta ve funkci ředitele vystřídal v dubnu 1958 Milan Krejčí (zástupce vedoucího odboru tisku, rozhlasu a televize ÚV KSČ). Ve funkci nebyl ale dlouho. Již 1. října 1959 na jeho místo nastoupil Adolf Hradecký, dosavadní ředitel Československé tiskové kanceláře.

První dva roky vysílání patřily k pravidelné součásti televizního programu filmové týdeníky. Televize neměla vlastní každodenní zpravodajskou relaci. Do roku 1956 přebírala v době od 19 do 19.30 hod. zvukovou modulaci Rozhlasových novin Československého rozhlasu, přičemž na obrazovce byl nápis „Posloucháte Rozhlasové noviny“. Tento stav byl odstraněn až na počátku roku 1957, kdy televize zahájila každodenní vysílání zpravodajského pořadu „Televizní aktuality a zajímavosti“. Nejstarší zpravodajskou relací byly ale „Branky – body – vteřiny“, které se dostaly na obrazovku v březnu 1956. V roce 1958 se novou zpravodajskou relací Československé televize staly „Televizní noviny“. Jejich prvními hlasateli byli Jaroslav Bouz a Kamila Moučková.

Na konci roku 1959 začalo vysílání prvního dramatického seriálu Čs. televize „Rodina Bláhova“, který měl do listopadu 1960 celkem 9 dílů (scénáře psali Zdeněk Bláha, Ilja Prachař a Jaroslav Dietl, režíroval Jaroslav Dudek). Televize dovezla z Anglie zařízení telerecording (TRC), které umožňovalo zaznamenávat část televizního programu na film.